

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

มนุษย์รู้จักเล่านิทานมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และได้เล่าเอาไว้ทุกประเภท การเล่านิทานได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสมัยที่ยังไม่มีตัวหนังสือ เมื่อมีตัวหนังสือแล้วจึงมีการเขียนบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นิทานทั้งที่ถ่ายทอดโดยทางปากและทางตัวหนังสือสะท้อนให้เห็นทัศนคติของปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนที่เปลี่ยนแปลงไป ยิ่งเป็นเรื่องที่แพร่หลายมากก็ยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น (สิริวรรณ วงษ์ทัต, 2543, หน้า 29) ตามสำนวนของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น และเล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานจนไม่ทราบว่าเป็นคนคิดค้นคิด มักจะขึ้นต้นว่า นานมาแล้ว หรือ กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เป็นการเริ่มเรื่อง (พรทิพย์ ช่างหาคว, 2538, หน้า 100)

นิทานเป็นรูปแบบของศิลปะพื้นบ้านที่เก่าแก่ที่สุดยิ่งกว่าศิลปะทั้งหมด เกิดขึ้นจากความต้องการของมนุษย์ในการที่จะเปลี่ยนอารมณ์และประสบการณ์ จากหลักฐานที่พบ การเล่านิทานนี้มีมากกว่า 6,000 ปีแล้ว มีตัวอย่างของนิทานอียิปต์โบราณ จีน ชาวสุเมเรียน และอินเดีย แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าใครเล่า เล่าทำไม และมีวิธีการเล่าอย่างไร (ไพพรรณ อินทนิล, 2534, หน้า 11) นิทานเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปในทุกหนแห่ง ในหมู่ชนทุกชั้น นับตั้งแต่พระราชจนถึงคนยากจน มีเรื่องเล่าว่า แม้เทวดายังชอบฟังนิทาน ถ้ามนุษย์เล่านิทานในเวลากลางวันจะถูกเทวดาสาปแช่ง เพราะเวลากลางวันเทวดาไม่ว่างต้องไปเฝ้าพระอิศวร จึงไม่มีโอกาสได้ฟังนิทานที่มนุษย์เล่า (ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร, 2527, หน้า 2)

นิทานพื้นบ้านมีอยู่มากมายหลายชนิด บางเรื่องอาจเป็นเรื่องราวการผจญภัย บางเรื่องเป็นเรื่องตลกขบขัน เรื่องการคดโกง หรือความแปลกประหลาดพิศวงมนุษย์ ตัวละครในเรื่องอาจเป็นคนจริง คนฉลาด เจ้าหญิงแสนสวย เจ้าชายรูปงาม ยักษ์ใจดี แม่เลี้ยงใจร้าย หรือแม้กระทั่งสัตว์ต่าง ๆ ที่ต่างก็มีความรู้สึกรักคิดเหมือนมนุษย์ธรรมดาหรือมีเจตนาที่เป็นอย่างที่อยากจะเป็น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530, หน้า 150) เรื่องเล่าเหล่านี้ถึงแม้จะมีการแต่งเติมให้ดูมหัศจรรย์เหนือจริงไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นเสมือนหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญส่วนหนึ่ง เพราะในการเพิ่มสีสันของเนื้อเรื่องให้น่าสนใจและมีความสนุกสนานนั้นมักมีพื้นฐานมาจากความจริง หรือจากข้อมูลบางส่วนที่มีอยู่จริง (ดวงธิดา รามสวรรค์, 2537, หน้า บทนำ) นอกจากจะให้ความสนุกสนาน

ความพึงพอใจทั้งผู้เล่าและผู้ฟังแล้ว นิทานพื้นบ้านยังแฝงไว้ด้วยคติสอนใจที่ผู้ใหญ่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้เกิดจิตสำนึกในสิ่งที่ดีงาม ตลอดจนแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมด้วย นิทานของแต่ละท้องถิ่นก็จะแสดงออกถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ลักษณะนิสัยของคนในถิ่นนั้น ๆ ดังนั้นการศึกษานิทานพื้นบ้านจึงช่วยให้เข้าใจความรู้ตึกนักคิดของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี (ขนิษฐา จิตชินะกุล, 2545, หน้า 142)

นิทานเป็นเรื่องของจินตนาการ แต่เนื่องจากผู้เล่านิทานเป็นสมาชิกของสังคม นิทานจึงมักสะท้อนให้เห็นลักษณะของสังคมวิถีชีวิต (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2543, หน้า 81) ตลอดจนประเพณี ค่านิยม และความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในนิทานเสมอ นิทานจึงเปรียบเสมือนกระจกเงาบานใหญ่ที่ช่วยส่องให้เห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร (วิเชียร เกษประทุม, 2542, หน้า 10) สิ่งที่มีส่วนให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนตัวและสัมพันธ์กับสังคม คือ ความเชื่อ เช่น เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ ๆ หรือภูเขาสูง ๆ มีเทพเจ้า ได้แก่ รุกขเทวดา หรือเจ้าป่าเจ้าเขาสิงสถิตอยู่ เมื่อผ่านต้นไม้หรือภูเขานั้น มนุษย์ก็แสดงออกถึงความเชื่อนี้โดยการยกมือไหว้ หรือเมื่อถึงเวลาต้องการความช่วยเหลือก็มากราบไหว้บูชา สวดมนต์อ่อนน้อม นำผ้าแพรพรรณสีสวยงามมาประดับไว้ให้บ้าง ถ้าได้รับผลเป็นที่พอใจก็เข้าใจว่าตนทำถูกและเช่นไหว้ด้วยของถูกใจ แต่ถ้าไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจหรือผลดีตามที่ตนหวังไว้ก็คิดว่าตนคงได้ทำในสิ่งใดให้เป็นที่ขุ่นเคืองใจ ก็ต้องหาวิธีการแก้ไขกันใหม่ (สุพัตรา สุภาพ, 2518, หน้า 178)

ความเชื่อจึงเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้แก่ภูทอก เช่น ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจว่ามีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาลความสุขสวัสดิ์มาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการกราบไหว้บูชา หรือมีการสักการะบอญ ๆ เข้าก็ปลุกความเชื่อให้ลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคนจนไม่อาจถอดถอนได้ (เพ็ญศรี คุ้ม และคณะ, 2536, หน้า 70) ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณนี้ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนราชบัณฑิตผู้เป็นนักมานุษยวิทยาท่านแรกของไทยได้นำเสนอว่า “มนุษย์มีความเชื่อว่าคน ตลอดจนสิ่งอื่นที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีสิ่งหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นตัวสิงอยู่ในนั้นสิ่งนี้ก็คือสิ่งที่เรียกกันว่า ผีหรือวิญญาณ” ท่านเชื่อว่าความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณเป็นระยะเริ่มต้นของศาสนา และเป็นพื้นฐานแห่งความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ (สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, ม.ป.ป, หน้า 81)

คนไทยส่วนใหญ่แม้ว่าจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ความเชื่อเรื่องผีสาทเทวดาได้รับการยอมรับนับถือมาช้านานแล้ว สังเกตได้จากไม่ว่าจะประกอบพิธีกรรมใดจะต้องมีการเช่นสรวงบูชาเชิญผีสาทเทวดามาร่วมด้วยเสมอ ผีสาทเทวดาที่ปรากฏในสังคมไทย (สุนันท์ อุดมเวช, 2524, หน้า 116) ได้แก่ กลุ่มเทวดาอารักษ์ ประกอบไปด้วยผีต่าง ๆ อาทิ ผีฟ้า ผีแถน รุกขเทวดา พระภูมิเจ้าที่ จัดเป็นผีประเภทให้คุณ กลุ่มผีบรรพบุรุษ คือผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับ อาจได้แก่ ปู่ย่า ตายาย พ่อ

แม้ จัดเป็นผีประเภทให้คุณแต่บางครั้งก็อาจให้ร้าย ผีวิรูปบุรุษ คือ ผีที่ผู้คนในสังคมให้การยกย่อง ทั้งนี้อาจเป็นผีที่เกิดจากจินตนาการของผู้คนในสังคม หรือเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่เป็นบุคคลที่มีความสำคัญพอตายไปผู้คนยังยกย่องอยู่เสมอ กลุ่มผีร้าย คือ ผีที่ทำให้เกิดเภทภัยนำความเดือดร้อนมาสู่ผู้คน เช่น ผีกระสือ ผีกระหัง เป็นต้น จัดเป็นผีร้าย ผีเหล่านี้ผู้คนจะกลัวและไม่นิยมเช่นไหว้ (มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2542, หน้า 59-60)

จีนก็เป็นอีกชาติหนึ่งเหมือนกันที่มีการเซ่นไหว้ผี เช่น คนจีนเชื่อว่าภูตผีทั้งหลายจะกลับมาเยี่ยมบ้านเก่าวันที่เจ็ดหลังจากฝังศพ ญาติก็จะมีการเซ่นสรวงให้แก่ผู้ตายโดยการเผาเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ทำด้วยกระดาษไปให้ เป็นต้น ชาวจีนทั่วไปเชื่อกันว่า ประตูนรกจะเปิดในคืนสุดท้ายของเดือนหก เพื่อให้บรรดาผีดออยากทั้งหลายได้ออกไปท่องเที่ยวในโลกมนุษย์ในเดือนถัดไป ในเดือนนี้ชาวจีนจะจัดอาหารออกเซ่นไหว้ มีการจุดธูปขนาดยักษ์และเผากระดาษเพื่อส่งไปให้ใช้ในนรก ขณะเดียวกันก็มีการสวดมนต์ส่งผลบุญไปให้ (คารณิ มณีลาภ, ม.ป.ป, หน้า 144)

นอกจากนี้ประเทศทิเบตถือได้ว่าเป็นประเทศแห่งปีศาจ เพราะในทิเบตถือกันว่ามีดวงวิญญาณเร่ร่อนท่องเที่ยวอยู่ทุกหนทุกแห่ง ปีศาจมีจำนวนมากกว่ามนุษย์หลายร้อยหลายพันเท่า เพราะคนตายมาหลายร้อยพันปี ยังเป็นดวงวิญญาณเร่ร่อนอยู่ไม่มีทางจะได้เกิดอีกเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้จึงกล่าว ภูตผีปีศาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง อยู่ตามต้นไม้ อยู่บนก้อนหิน อยู่ที่ชอบเขา ในทะเลสาบ ที่ต้นน้ำ ลำธาร ในหมู่บ้าน และยังเร่ร่อนพเนจรอยู่กลางอากาศ ภูตผีปีศาจคอยเดินตามคนและสัตว์ที่เข้าไปทางโน้นทางนี้ตามความพอใจ มักจะเที่ยวสะกดกันคนเดินทางตามทางแยกหรือหัวเลี้ยวก็ต้องระวังตัวมาก เพราะฉะนั้นชาวทิเบตจึงหายใจเป็นปีศาจอยู่ตลอดเวลา พบอะไรที่แปลกประหลาดเข้าก็ต้องสงสัยไว้ก่อนเสมอว่าอาจจะเป็นปีศาจ จากเรื่องนี้ไทยเราก็มีพิธีเสกบาล ยังเป็นทางตามแห่จึงจะมีผีอยู่ที่นั่น ความเชื่ออันนี้เราได้รับมาจากพม่า เพราะพม่านั้นเชื่อชาตริกรากเดิมเป็นทิเบตแท้ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2514, หน้า 357-359)

ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นบนท้องฟ้า เช่น ฟ້าร้อง ฟ้าแลบ เมฆ รุ้ง สุริยุคราส จันทรคราส ดาวหาง ลูกอุกาบาต ดาวตก ผีพุ่งได้ เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นของธรรมดา แต่มนุษย์ดึกดำบรรพ์หลายพันปีมาแล้วเห็นเป็นของแปลก เห็นไปว่าเป็นเทวดาส่งพรหมหากให้เห็นหรือเทวดาบอกเหตุถือกันว่าเป็นกลางเป็นนิมิตดีหรือร้ายที่จะเกิดแก่บ้านเมืองหรือชุมชน หรือบุคคลสำคัญ แล้วข้อถืออันนี้ก็มาเป็นมูลให้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่า ทำนาย หรือพยากรณ์ เช่นในสมัยกรีกโบราณถือกันว่า ฟ້าร้องนั้นเป็นเสียงของยูปีเตอร์ซึ่งเป็นใหญ่เหนือเทวดาทั้งหลาย ถ้าได้ยินเสียงฟ້าร้องเมื่อใดก็จะมีการประชุมราษฎรกัน ฟ้าแลบถ้าแลบจากขวามาซ้าย ทำนายว่าไม่ดี ถ้าแลบจากซ้ายมาขวาทำนายว่าดี (กาญจนาภรณ์, 2544, หน้า 42-43)

ในการปลูกเรือนก็ต้องหาโหรหรือผู้รู้มาตรวจดูพื้นที่เสียก่อนว่ามีสิ่งที่เป็นมงคลหรืออัปมงคล เพราะฉะนั้นจึงต้องหาฤกษ์ปราบดิน คือตรวจดูที่ดินว่าจะเป็นโชคหรือเป็นเนินปลวก มีหลักค่อมมีขอน ท่อนไม้หรืออะไรที่เกะกะ ถ้ามีก็ถอนทิ้งและปราบดินให้เรียบ เพราะปลูกเรือนบนโชคเนินคร่อมหลักคร่อมตอดันไม้ ถือว่าเป็นเสนียดจัญไร และบางทีจะถือยิ่งกว่านั้นก็คือ ถ้ามีใครฝังอาวุธ ฝังรูปฝังรอยอะไรไว้ก็จะทำให้ผู้อยู่ได้รับความเดือดร้อน (เสฐียร โกเศศ, 2539, หน้า 14-15) นอกจากนี้ยังเชื่อว่าเวลาตัดเสาและเสาถล่มไปทางไหนอีกด้วย ทิศที่ดีคือเสาที่ล้มไปทางทิศตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้ หากล้มไปทางทิศอื่นจากนี้ไม่นิยมนำไปใช้เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดอันตราย

ความเชื่อเหล่านี้ได้สืบทอดต่อกันมายาวนานหลายชั่วอายุคน คนไทยยังปฏิบัติตามความเชื่อของไทยเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเจ้าที่หรือผีเรือน การตั้งศาลพระภูมิ การหันเรือนทิศในการวางผังห้องต่าง ๆ การตั้งเสาเอก การดูฤกษ์ยาม ฯลฯ

ความเชื่อเรื่องเจ้าที่หรือผีเรือน เป็นความเชื่อที่มีแหล่งกำเนิดความคิดจากความเชื่อเรื่องผีสาร วิญญาณซึ่งมีตั้งแต่ยุคโบราณ การตั้งศาลพระภูมิเป็นความเชื่อที่เป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องเจ้าที่ผสมผสานกับแนวคิดทางศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดพิธีทางศาสนาในการตั้งศาล มีการดูฤกษ์ยาม รวมทั้งมีความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งศาลพระภูมิ เช่น ศาลพระภูมิต้องหันหน้าไปทางบ้านหรือประตูบ้านห้ามมีสิ่งใดบัง เพื่อที่จะได้ช่วยดูแลบ้าน ปกป้องรักษาบ้าน เป็นต้น (ลลิตา กิตติประสาร, ม.ป.ป, หน้า 153-154) ชาวจีนก็มีความเชื่อในการตั้งศาลพระภูมิเหมือนกัน แต่มีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะในหมู่คนจีนว่า “ตี่จูเอี้ย” ซึ่งหมายถึง “เทพแห่งเจ้าที่”

ชาวจีนมีความเชื่อมาแต่โบราณว่า บ้านเรือนจะอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยพิบัติก็เพราะมีเทพต่าง ๆ สิงสถิตคอยพิทักษ์รักษาอยู่เป็นประจำ เทพที่ชาวจีนนิยมบูชาในบ้านมีมากมาย แต่เทพที่สำคัญที่สุดคือเทพแห่งเจ้าที่ คนจีนเมื่อไปสร้างบ้านเรือนถาวรที่ไหน ก็ต้องตั้งศาลตี่จูเอี้ยซึ่งเป็นเสมือนศาลเจ้าที่ และหมั่นบูชาเป็นประจำ เพื่อให้ท่านคุ้มครองครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนั้นให้ร่มเย็นเป็นสุข การตั้งศาลตี่จูเอี้ยก็เพื่อเป็นที่สถิตของเจ้าที่ เชื่อกันว่าหากไม่มีการตั้งศาลเจ้าที่ไว้ภายในบ้าน เจ้าที่จะไม่มาอยู่และสร้างความเดือดร้อนให้แก่เจ้าของบ้าน เรียกว่าตั้งศาลเพื่อเป็นการเอาใจเจ้าที่และอาศัยบารมีเจ้าที่ช่วยปกป้องคุ้มครองคนอยู่อาศัย (สุขกมล สันติพร, 2551, หน้า 55-56) นอกจากนี้ยังมีเรื่องการนับถือมนต์คาถาซึ่งก็มีอยู่ทั่วโลกเหมือนกัน มีอยู่ในหมู่มนุษย์ทุกชาติทุกสมัย เริ่มแต่ชาติโบราณที่สุดที่สามารถจะค้นประวัติศาสตร์ได้ ตั้งแต่อียิปต์ คาลเดีย อัสซีเรีย และอีกหลาย ๆ ประเทศ บรรดาชนชาติที่นับถือเรื่องเวทมนต์นั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเชื่อไปทั้งสิ้น แม้แต่ชาติที่เจริญด้วยอารยธรรม อาทิ อินเดีย ซึ่งเต็มไปด้วยนักคิด นักค้นคว้า นักตั้งลัทธิศาสนา คณะอาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ ก็ยังมีเรื่องเวทมนต์คาถามากกว่าใคร ๆ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง

ทรงปฏิบัติความเชื่อของมนุษย์ให้เลิกเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เลิกเชื่ออำนาจผีสาวเทวดา เลิกถือพระเจ้าในเบื้องต้นให้เชื่อแต่บุญกรรม การกระทำชั่วของตน ให้เชื่อว่าผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ผลดีมาจากเหตุที่ดี ผลชั่วมาจากเหตุที่ชั่ว เช่นนี้ ก็ยังไม่สามารถทิ้งเรื่องมนต์คาถา ดังมีเรื่องเล่าอยู่ในพุทธประวัติว่า พระพุทธเจ้าทรงถือมนต์บทหนึ่งที่เรียกว่า “โพฆมังคะปริต” เป็นมนต์ที่ทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บได้

วัตถุประสงค์ของมนต์คาถามีอยู่หลายอย่าง แต่ที่นับถือกันมากที่สุดในทางพุทธศาสนา คือ เป็นเรื่องรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ในทางคริสต์ศาสนาก็มีว่า พระเยซูนั้นนอกจากจะมีความดีในทางอื่นอยู่หลายอย่าง แต่ยังสามารถพิเศษในทางรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ลัทธิศาสนาและความเชื่อในทางอื่น ๆ ก็มีเช่นเดียวกัน ผลอย่างอื่นนอกจากนั้นแม้จะมีอยู่อีกมาก ก็ดูเหมือนจะไม่เป็นความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นเท่ากับความเชื่อเรื่องรักษาโรคภัยไข้เจ็บ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2514, หน้า 29-33) และยังมีการใช้เวทมนต์คาถาในการปลุกเสกทำเครื่องรางของขลังต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเครื่องรางนั้นเป็นสิ่งที่มาตั้งแต่สมัยโบราณนับพันปีมาแล้ว และไม่เฉพาะแต่เมืองไทยเท่านั้น ชาวชาติอื่นก็มีเครื่องรางใช้กันมานานแล้ว โดยเชื่อกันว่าของสิ่งนี้จะสามารถปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายต่าง ๆ ให้ได้ รวมทั้งในเรื่องของโชคลาภ ความโชคดียังหลายทั้งปวง เช่น คนไทยมีนางกวัก คนญี่ปุ่นก็มีแมวกวัก แมวนางกวักหรือแมวนาโชนั้น เป็นตุ๊กตารูปแมวปั้น ดั้วอัน ๆ ท้วม ๆ นั่งยกมือหรือเท้าหน้าขึ้นข้างหนึ่งคล้ายการกวัก เชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่กวักเรียกความสุข หรือโชคลาภเข้ามาหาเจ้าของ ญี่ปุ่นเรียกแมวนางกวักนี้ว่า “มานะคิ เนะโกะ” มานะคิ แปลว่า เชิญ เนะโกะ แปลว่า แมว รวมความแล้วแมวทำหน้าที่เชิญ แมวนางกวักเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณในประเทศญี่ปุ่นไม่น้อยกว่า 400 ปีมาแล้ว เพราะมีหลักฐานว่าเตาเผาอิโมะโตะ ยะคิโนฮานะอะสะคุสะในกรุงโตเกียว ซึ่งเป็นแหล่งผลิตแมวนางกวักชื่อดังของญี่ปุ่นมีมาตั้งแต่ ค.ศ. 1603 – 1867 หรือสมัยเอโดะ (สุขกมล สันติพร, 2551, หน้า 108-109)

ความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รวมเรียกว่า ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ (Superstition) คนไทยผูกพันอยู่กับไสยศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีสิ่งลี้ลับหลายประการเกิดขึ้นในรุ่นปู่ย่าตายายมากมาย เรื่องของไสยศาสตร์ไม่ใช่จะมีคนเลื่อมใสเฉพาะในประเทศไทยที่ใคร ๆ กล่าวว่าประเทศด้อยพัฒนา ในประเทศอังกฤษ ยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่มีการศึกษาก็มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์อยู่ทั่วไป หากแต่ว่าไม่แพร่หลายกระจายออกไปจริงจึงเหมือนดังวิทยาการอื่น ๆ (บุญมี เมธางกูร, 2522, หน้า 19, 56) ในอินเดียและปากีสถาน ประชาชนส่วนใหญ่ก็ยึดถือไสยศาสตร์ ถือผีสาวเทวดาหรือพอมดหมอผีกันอย่างดาษดื่น และเหนียวแน่นมาก และก็ทั่วไปในประเทศมีการทรงเจ้าเข้าผี หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าทรงวิญญาณหรือเชิญวิญญาณมาเข้าสิง แต่อย่างไรก็ดีบางคนโดนผีเข้าโดยไม่รู้ตัว แสดงอาการปฏิกิริยาแปลก ๆ บาง

ที่ก็ทำให้น่าอัศจรรย์ หมอผีหรือผู้เรียนไสยศาสตร์ติดต่อเกี่ยวข้องกับผีหรือวิญญาณก็จะทราบว่าจะทำให้คนป่วยหายเป็นปกติแล้วจะต้องให้กินเลือดแพะสด ๆ (บุญมี เมธางกูร, 2522, หน้า 259)

ความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้มีปรากฏอยู่ในทุกชาติทุกภาษา ไม่ว่าจะเป็นชนชาติที่จัดว่าด้อยความเจริญ เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ คนป่า เป็นต้น หรือในกลุ่มคนชาติที่เจริญแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น เพราะความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่มีมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์และยังคงเหลือค้างมาจนถึงปัจจุบัน

ในยุโรปไสยศาสตร์นั้นมีประวัติมานานมาก วรรณคดีกรีกในสมัยแรก ๆ ก็กล่าวถึงไสยศาสตร์เรื่องที่รู้จักกันดี คือ นิยายปรัมปราเกี่ยวกับ Circe ผู้ซึ่งมีอำนาจสาปคนให้กลายเป็นสัตว์ได้ เทพเจ้าแห่งไสยศาสตร์ของพวกกรีกคือ Hecate ซึ่งเขาเชื่อว่าเทพเจ้าองค์นี้มักจะสิงสถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น ตามทางแยก ตามหลุมฝังศพ เป็นต้น หรืออาจท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในเวลากลางคืน และสุนัขจะหอนเป็นสัญญาณว่าเทพเจ้าองค์นี้มาแล้ว

ในประเทศอังกฤษปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในวรรณคดีเรื่อง “แมคเบธ” ของเชกสเปียร์ ซึ่งกล่าวถึงแม่มดตามคนที่เป็นต้นเหตุของให้แมคเบธทำการฆาตกรรม โดยให้คำทำนายว่าแมคเบธจะได้เป็นกษัตริย์

จึงสรุปว่ามนุษย์เรทั้งหมด เมื่อมีภัยคุกคาม หรือมีความขัดข้องเกิดขึ้น ก็มักยึดถือสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งลี้ลับต่าง ๆ หรือแม้แต่ภูตผี ดิน ไม้ ฯลฯ เป็นที่พึ่ง คือหันมาทางความเชื่อ แม้บางทีความเชื่ออาจจะหายไปจากจิตใจแล้วแต่มนุษย์ก็ยังกลัว และยังมีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากสิ่งนั้นคือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มนุษย์กลัวตาย กลัวความเจ็บ กลัวเกิดความทุกข์ยากลำบาก มนุษย์ก็คิดว่าสิ่งลี้ลับนั้นต้องมีผู้บันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ นานา จึงสร้างผี วิญญาณ เทวดา เทพเจ้า ฯลฯ ขึ้น เมื่อสร้างแล้วก็ทำพิธีต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นสรวง เพื่อให้สิ่งลี้ลับนั้นเมตตา ไม่ทำร้าย และบันดาลให้เกิดสุข (บุญมี เมธางกูร, 2522, หน้า 3-4)

จะเห็นได้ว่าความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์นั้นมีอยู่ในหลายประเทศ แม้แต่ประเทศไทยก็มีความเชื่อดังกล่าวอยู่มากมาย โดยดูได้จากสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เช่น นิทานพื้นบ้าน เพราะนิทานพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นนั้นสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนความคิดความเชื่อต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอยู่ทุกภาคของประเทศไทย แม้กระทั่งจังหวัดชลบุรีเองก็มีอยู่มากมายด้วยเช่นกัน

จังหวัดชลบุรีมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานคือเป็นชุมชนที่มีผู้คนมาอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยดูจากการขุดพบซากโครงกระดูกมนุษย์โบราณและเครื่องมือเครื่องใช้ในยุคหิน จากการขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้ทราบว่ามีชุมชนโบราณ 3 เมือง คือ เมืองพระรถ เมืองพญาเร่ และเมืองศรีพระโร ซึ่งได้พัฒนากลายเป็นเมืองในเขตจังหวัดชลบุรี ทำให้ทราบว่าพื้นที่ใน

บริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มานานแล้ว และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาประมาณพุทธศักราช 1919 ชลบุรีมีฐานะเป็นเมืองจัตวา

การที่จังหวัดชลบุรีเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก มีอากาศดี การเดินทางสะดวก และเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทย ชลบุรีจึงเป็นสถานที่ที่ชาวต่างประเทศ (ชาวตะวันตก) นิยมเดินทางมาท่องเที่ยว พักผ่อน ดาอากาศ และพักผ่อนจากการเจ็บป่วย ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2381 (ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) หมอบรัดเลย์ มิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นได้เดินทางมาเที่ยวทะเลแถบบางปลาสร้อย อ่างศิลา แล้วขึ้นบกเดินทางต่อไปทางเขาเขียวซึ่งอยู่ด้านหลังบางพระเข้าไป หมอบรัดเลย์บันทึกถึงการท่องเที่ยวครั้งนั้น ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ด้านหลังบางปลาสร้อยกับเขาเขียว และกล่าวถึงชาวจีนที่มาทำไร่ครามอยู่แถบนั้น นอกจากชาวตะวันตกแล้วชนชั้นเจ้านายของไทยก็นิยมไปพักผ่อนตากอากาศชายทะเลด้วยเช่นกัน (การดี มหาพันธ์, 2550, หน้า 83)

ด้วยเหตุที่จังหวัดชลบุรีมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และเป็นที่รวมของคนหลายเชื้อชาติที่มาอยู่ร่วมกันจึงทำให้มีเรื่องเล่าที่สะท้อนเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นมากมาย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง โสยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี เพราะนิทานพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญต่อการถ่ายทอดการเรียนรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล รวมทั้งความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เป็นที่ประมวลแห่งความรู้ความนึกคิด ความเชื่อ ความนิยม ความกลัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในด้านโสยศาสตร์ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ของคนไทยโดยทั่วไป

ในการเข้าใจและพัฒนาสังคมไทยในอนาคตจึงต้องคำนึงถึงความคิดความเชื่อของคนในสังคม การศึกษาความเชื่อเรื่องโสยศาสตร์จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการนำไปใช้ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมได้ ฉะนั้น ถ้าได้ศึกษาเรื่องราวที่มาและความหมายทางโสยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรีจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิต ความคิดและความเชื่อของคนในพื้นที่นั้นมากขึ้น

คำถามหลักในการศึกษา

นิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับโสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรีที่ได้รวบรวมเป็นประเภทต่าง ๆ นั้น ได้สะท้อนถึงความคิดความเชื่อด้านโสยศาสตร์ลักษณะรูปแบบใดบ้าง และความคิดความเชื่อด้านโสยศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ยังดำรงอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบันของชาวจังหวัดชลบุรีมากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อรวบรวมนิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษาความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี และในปัจจุบันยังมีความเชื่อปรากฏอยู่หรือไม่

กรอบความคิดในการศึกษา

1. ในจังหวัดชลบุรีมีนิทานพื้นบ้านอยู่เป็นจำนวนมาก และมีอยู่จำนวนหนึ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์
2. นิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี ได้แสดงความคิด ความเชื่อ ตลอดจนอิทธิพลของความเชื่อผ่านทางนิทาน
3. นิทานพื้นบ้านโดยทั่วไปสามารถสะท้อนภาพทางสังคมได้ ดังนั้น นิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี จึงสามารถสะท้อนภาพทางสังคมในจังหวัดชลบุรีได้
4. อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ของคนในจังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันยังมีความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์อยู่เป็นจำนวนมาก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ประมวลนิทานพื้นบ้านของจังหวัดชลบุรีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อทางไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรีผ่านนิทานพื้นบ้าน
3. สามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปปรับใช้เป็นแนวทาง หรือกุศโลบายในการพัฒนาพื้นที่ในจังหวัดชลบุรีได้

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
ศึกษานิทานพื้นบ้าน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ซึ่งนิทานทั้งหมดนี้ได้มาจากผลงานวิจัยการรวบรวมนิทานพื้นบ้านของ เรณูกานต์ วงศ์ภูดี

ศึกษานิทานพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรี ซึ่งมีจำนวนนิทานทั้งหมด 86 เรื่อง และนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์มีจำนวน 38 เรื่อง ดังนี้

1. ฟันเล็บ ฟาร้อง ฟาผ่า
2. พระพิฆเนศ
3. ราสีทั้งสาม
4. พญานาค
5. เพชรตาแมว
6. คาหอมหมอนกั้ว
7. พระคุณแม่
8. เป็ดทองคำ
9. พระเจ้าอุทอง
10. ลืมพ่อแม่
11. พญาลิขิตันต์
12. มะม่วงกับเตงโม
13. เกาะสี่ซัง
14. ถ้ำจักรพงษ์
15. เขาคันทรัง
16. ประเพณีกองข้าว
17. หนองมน
18. ประเพณีวิ่งควาย
19. บ่อกว้างทอง
20. เจ้าพ่อเขาใหญ่
21. เจ้าพ่อหิน
22. หลวงพ่อโต
23. เจ้าพ่อสำริด
24. นางสิบสอง
25. เสือ
26. ช้องเขาขาด
27. ถ้ำนางสิบสอง
28. เมืองลับแล

29. เขาภูบาย
30. เจ้าแม่สามมุก
31. คาวลูกไก่
32. เต่าอยากบิน
33. เพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาว
34. ห้วยไหแตก
35. ผีเข้าสิง
36. เปรด
37. อ่างเก็บน้ำหนองค้อ
38. ผีตด

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะนิทานพื้นบ้านของจังหวัดชลบุรี

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ไสยศาสตร์ หมายถึง อำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจลึกลับ ความเชื่อในสิ่งเร้นลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ เช่น ความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ เทพเจ้า โหราศาสตร์ เวทมนต์คาถาซึ่งเชื่อว่าได้มาจากพราหมณ์ และวิชาทางไสยต่าง ๆ

นิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี หมายถึง เรื่องเล่าที่คนพื้นบ้านของจังหวัดชลบุรีเป็นผู้เล่า เป็นการเล่าจากความจำที่ได้ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมาด้วยถ้อยคำธรรมดาสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่เดิมอาจจะเป็นนิทานของถิ่นอื่นแต่มื่อนำมาเล่าต่อ ๆ กันท้องถิ่นก็ใช้ความเชื่อที่มีในถิ่นของตนเองใส่เข้าไปในเนื้อเรื่องของนิทาน จึงทำให้นิทานเรื่องเดียวกันมีความหมายแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด

ความเชื่อ หมายถึง เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกรู้สึก หรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตาม

อิทธิพล หมายถึง อำนาจบังคับบัญชา จูงใจ หรือโน้มน้าวใจ ที่ควบคุมหรือชี้แนะทาง หรือมีผลกระทบกระเทือนถึงสังคมหรือบุคคล และ หมายถึง แรงกระตุ้นอันเกิดจากสิ่งใดก็ตามที่มีผลต่อสิ่งอื่นให้แสดงออกโดยทางใดทางหนึ่ง อิทธิพลของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีต่อนิทานพื้นบ้าน หมายถึง การกระทำให้เกิดนิทาน การเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวในวงนิทานหรืออาจฟื้นฟูทำนุบำรุง เผยแพร่นิทาน

วิธีดำเนินการศึกษา

1. รูปแบบการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Research)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาเอกสาร

งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานที่ศึกษา

ข้อมูลสิ่งพิมพ์ วารสาร บทความ

2.2 การศึกษาภาคสนาม

การสังเกต (Observation) : เป็นการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการเข้าสังเกตหลักฐานและปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเชื่อด้านไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี เช่น สถานที่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

การสัมภาษณ์ (Interview) : เป็นการสัมภาษณ์ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจะเป็นการร่วมพูดคุยกับชาวจังหวัดชลบุรีในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งบุคคลโดยทั่วไปและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี ส่วนการสัมภาษณ์แบบทางการนั้นเป็นการสัมภาษณ์โดยมีแบบสัมภาษณ์ โดยเน้นไปที่ชาวจังหวัดที่ได้เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง

3. กลุ่มตัวอย่าง

ประชาชนที่มีภูมิลำเนาเกิดอยู่ในจังหวัดชลบุรี และยังคงอาศัยอยู่ในจังหวัดชลบุรี

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การจัดระบบข้อมูล (Grouping)

รวบรวมนิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี

รวบรวมแบบสัมภาษณ์ การเขียนบันทึก

จัดหมวดหมู่ข้อมูลทั้งหมดตามลักษณะของเนื้อหาหรือลักษณะร่วมตามความเชื่อทางไสยศาสตร์

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์เนื้อหาด้านความคิดความเชื่อด้านไสยศาสตร์ในนิทานพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี

วิเคราะห์อิทธิพลด้านความคิดความเชื่อด้านไสยศาสตร์ในประเด็นต่าง ๆ ที่ยังปรากฏหรือดำรงอยู่ในปัจจุบันของชาวจังหวัดชลบุรี

4.3 ขั้นสรุป

สรุปผลการศึกษา

นำเสนอผลการศึกษาเป็นรายงานแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ข้อเสนอแนะ

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University